

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TARİHİ

TÜRK ADININ ANLAMI

- **Ziya Gökalp:** Törelî, nizam sahibi
- **Kaşgarlı Mahmut:** Olgunluk çağı
- **Doarfer:** Devlete bağlı halk
- **Wambery:** Türeyen, çoğalan
- **Barthold:** Kanunla düzenlenmiş
- **İran:** Güzel insan
- **İslam Arap:** Terkedilmiş
- **Uygur:** Güçlü, kuvvetli,
- **Çin:** Miğfer
- **Heredot:** Deniz kenarında oturan

HAP BİLGİ: Türk adı ilk kez **ÇİN** kaynaklarında geçer (coğrafi yakınlık ve mücadelelerden dolayı) / **Kuzey Şansi Antlaşması (MÖ.318)**

İran(Pers), Arap, Bizans, Rus, Hint kaynaklarında geçer ama Kuzey Afrika ve Mısır kaynaklarında geçmez.(coğrafi uzaklık)

- **Türk** adını siyasi olarak ilk kez kullanan **Göktürkler.**
- **Türkiye** adı ilk kez **Bizans** kaynaklarında geçmektedir (Malazgirt sonrası)
- Marco Polo **Orta Asya** için: Büyük Türkiye, **Anadolu** için Küçük Türkiye adını kullanmıştır.
- **Türkiye** adı ile kurulan ilk devlet: **Memlükler**
- **Türkiye** adının geçtiği ilk ant: **Gümrü Ant.**

ASYA

Göktürk - Uygurlar

Kırgızlar- Türgişler

Akhunlar - Hazarlar

Hunlar

Oğuzlar

Peçenekler

Sibirler

Avarlar

⇒ Orta Asya'nın iklim ve coğrafi şartlarından dolayı
Türklerde göçebe yaşam (**BOZKIR KÜLTÜRÜ**),
hayvancılık ve savaşçı özellik gelişmiştir.

AVRUPA

Macarlar

Kuman(Kıpçaklar)

Bulgarlar

Hunlar

Oğuzlar

Peçenekler

Sibirler

Avarlar

ÖTÜKEN:

✓ Kutsal Vatan

✓ Toprak Ana

✓ Memleketlerin Yüreği

KARABALSAGUN:

✓ Hakanlar şehri

Türk göçlerin nedenleri:

- Olumsuz iklim
- Mera ve otlak yetersizliği
- Su yetersizliği
- Salgın hayvan hastalıkları

Ekonomik

- Aşırı nüfus artışı

Sosyal-Ekonomik

- Boylar arası mücadele
- Çin/Moğol baskısı
- Bağımsızlık(oksızlık)
- Yeni yerleri fethetme arzusu
- Cihan hakimiyeti mefkuresi

Siyasi

Türk göçlerinin sonuçları:

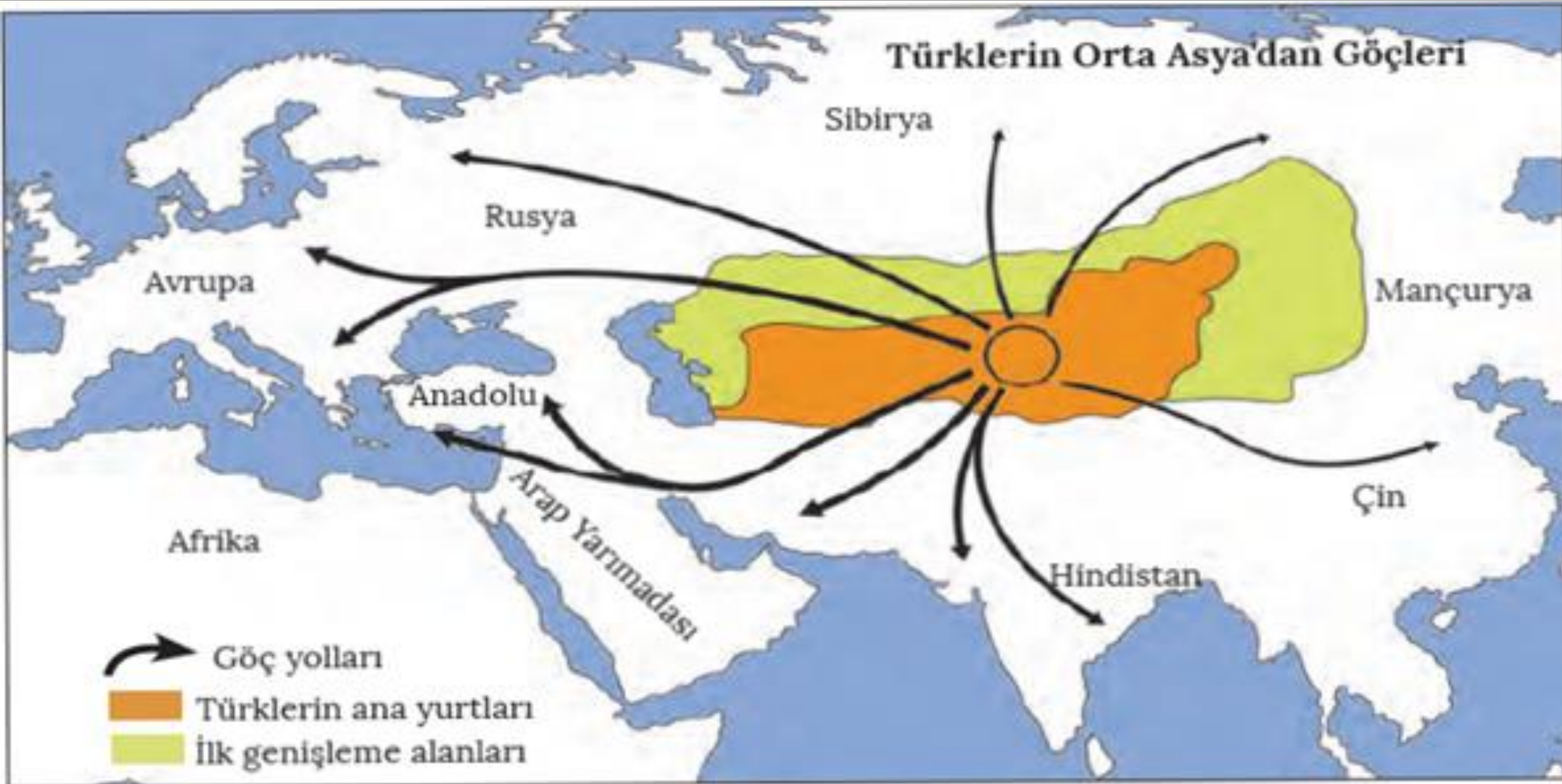
- Farklı toplumlarla kültürel etkileşim yaşanmıştır.
- Türk tarihini bir bütün olarak incelemek zorlaşmıştır.
- Farklı coğrafyalarda Türk devletleri kurulmuştur.
- Nüfus yetersiz kalınca bazı Türk toplulukları asimile olmuştur.

Göçleri kolaylaştıran etkenler:

- ✓ Atın evcilleştirilmesi
- ✓ Tekerleğin kullanılması
- ✓ Cihan hakimiyeti anlayışı

ORTA ASYA'DAN TÜRK GÖÇLERİ

ORTA ASYA KÜLTÜR MERKEZLERİ

- **Anav:** Orta Asya'nın en eski kültür merkezi.
- **Tagar:** En gelişmiş, günümüze en yakın kültür.
- **Andronova:** Yayılma alanı en geniş kültür.
- **Karasuk:** Demirin ilk işlendiği kültür.
- **Afanasyevo:** Türklere ait en eski kültür merkezi.
- **Kelteminar:** Avcılık, toplayıcılık ve balıkçılık vardır.

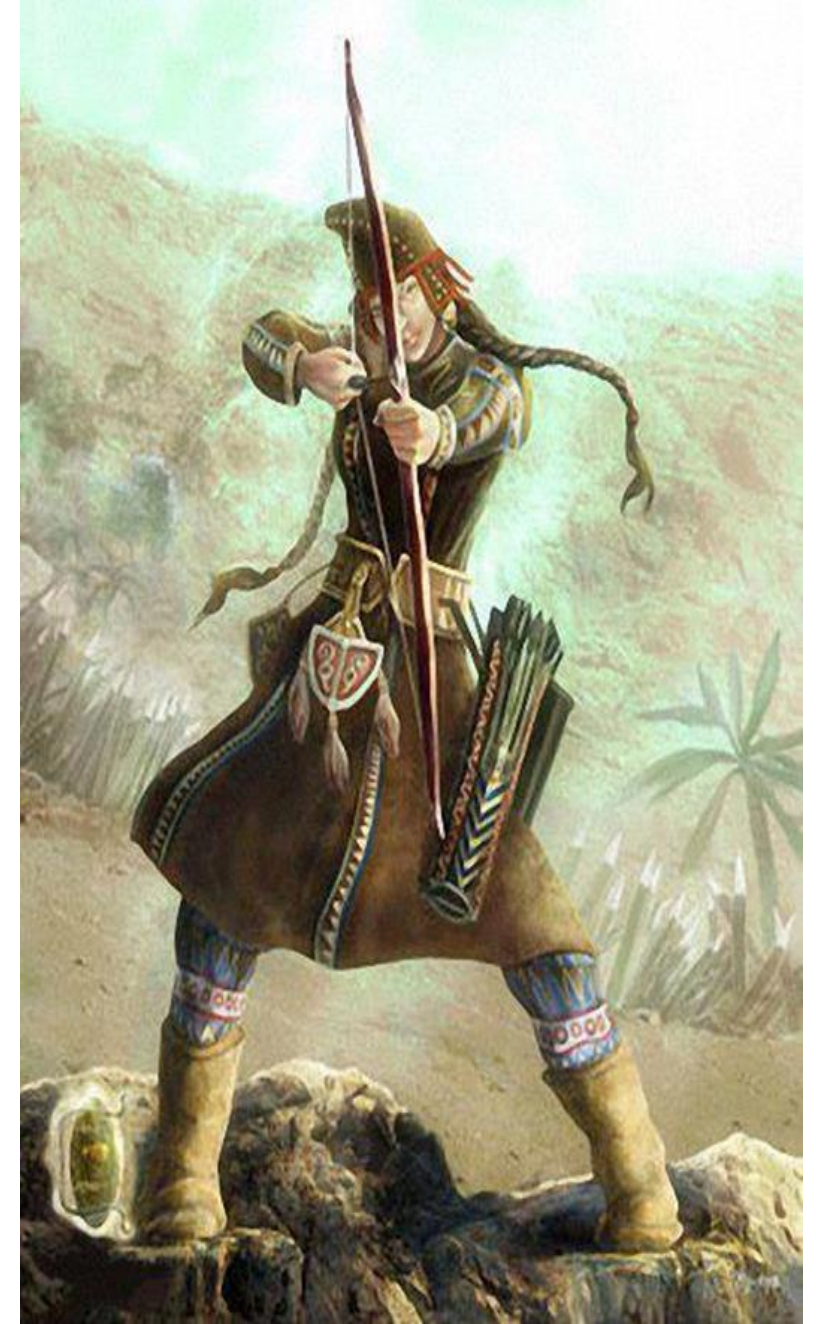

Göçebe Yaşamın Özellikleri

- ❖ Olumsuz iklim şartları temel sebebidir.
- ❖ Tarım gelişmez, geçim kaynağı daha çok hayvancılıktır.
- ❖ Özel mülkiyet yoktur, sınıf farklılığı görülmez.
- ❖ Savaşçı özellik gelişmiştir.
- ❖ Kalıcı mimari gelişmemiştir. Daha çok taşınabilir sanat eserleri yapılmıştır.
- ❖ Yazılı kültür pek gelişmemiştir.
- ❖ Teşkilatçılık gelişmiştir.
- ❖ Türk tarihinin bütün olarak incelenmesi zorlaşmıştır.
- ❖ Uzun süreli hapisler yoktur.

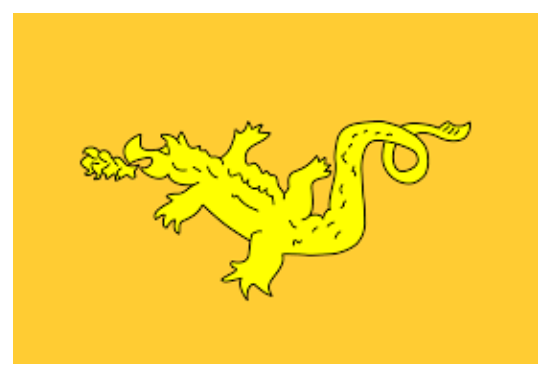
İSKİTLER(SAKALAR-YAKUT TÜRKLERİ)

- Tarihte bilinen ilk Türk topluluğu. Devletleşemediler.
- Karadeniz'in kuzeyinde yaşamışlardır.
- İlk kadın hükümdar **TOMRİS HATUN**'dur.
- En önemli hükümdarları **ALPER TUNGA**. İranlı şair Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde "**AFRASİYAP**", Asur kaynaklarında "**MADUVA**", Heredot ise "**MADYES**" olarak bahsetmiştir.
- Amazon kadın savaşçıları vardır.
- Türk Tarihinde atı evcilleştiren, at arabasını kullanan ilk topluluktur.
- Madencilikte ilerledikleri için "**Bozkırın Kuyumcuları**" olarak bilinirler.
- İlk heykel örnekleri kabul edilen **BALBAL** dikme geleneğini başlatmışlardır. (**Ahret inancı kanıtı**)
- Pantolan, kemer ve üzeniyi ilk kez kullanan topluluktur.
- Alper Tunga ve Şu Destanları vardır.

ASYA HUN DEVLETİ(BÜYÜK HUN)

- Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletidir.
- Türkleri bir bayrak altında toplayan ve siyasi birliği sağlayan ilk Türk devleti. **Tu-Ku** boyuna mensuplardır.
- Bilinen ilk hükümdarı **Teoman(Tu-Man)/Tan-Hu** ünvanını kullanmıştır. Bu dönemde Hun akınlarından korunmak için Çin Seddi yapılmıştır. (MÖ. 214)
- En parlak dönem babasını öldürüp tahta geçen **METE HAN** dönemi
 - **Vatan** kavramından ilk kez bahsetti.
 - İlk **düzenli orduyu** kurdu.(**Onluk sistem-MÖ. 209**)
 - İlk **ikili teşkilat, ilk kurultayı** oluşturdu.
 - **Islıklı oku** ilk kez bulmuştur.
 - **Oğuz Kağan Destanı**(Mete Han olduğu tahmin ediliyor)
 - Çin'i vergiye bağlamıştır.
- **Ki-Ok** döneminde ilk kez Çin prensesleri ile evlenme geleneğini başlamıştır.
- **HOHANYEH** ve **ÇİÇİ** döneminde devlet Çin entrikaları ve taht kavgaları sonucu ikiye ayrılmıştır.

- *Esik Kurganında bulunan **Altın Elbiseli Adam**, Pazırık Kurganındaki ilk **halı örneği** Asya Hunlarına aittir.*

- *Asya Hun devletinin dağılmasıyla üç Türk devleti kurulmuştur.*
 1. **AKHUN-EFTALİT**(Hindistan'ın kuzeyi)
 2. **TABGAÇ**(Çin)
 3. **AVRUPA HUN**(Avrupa)

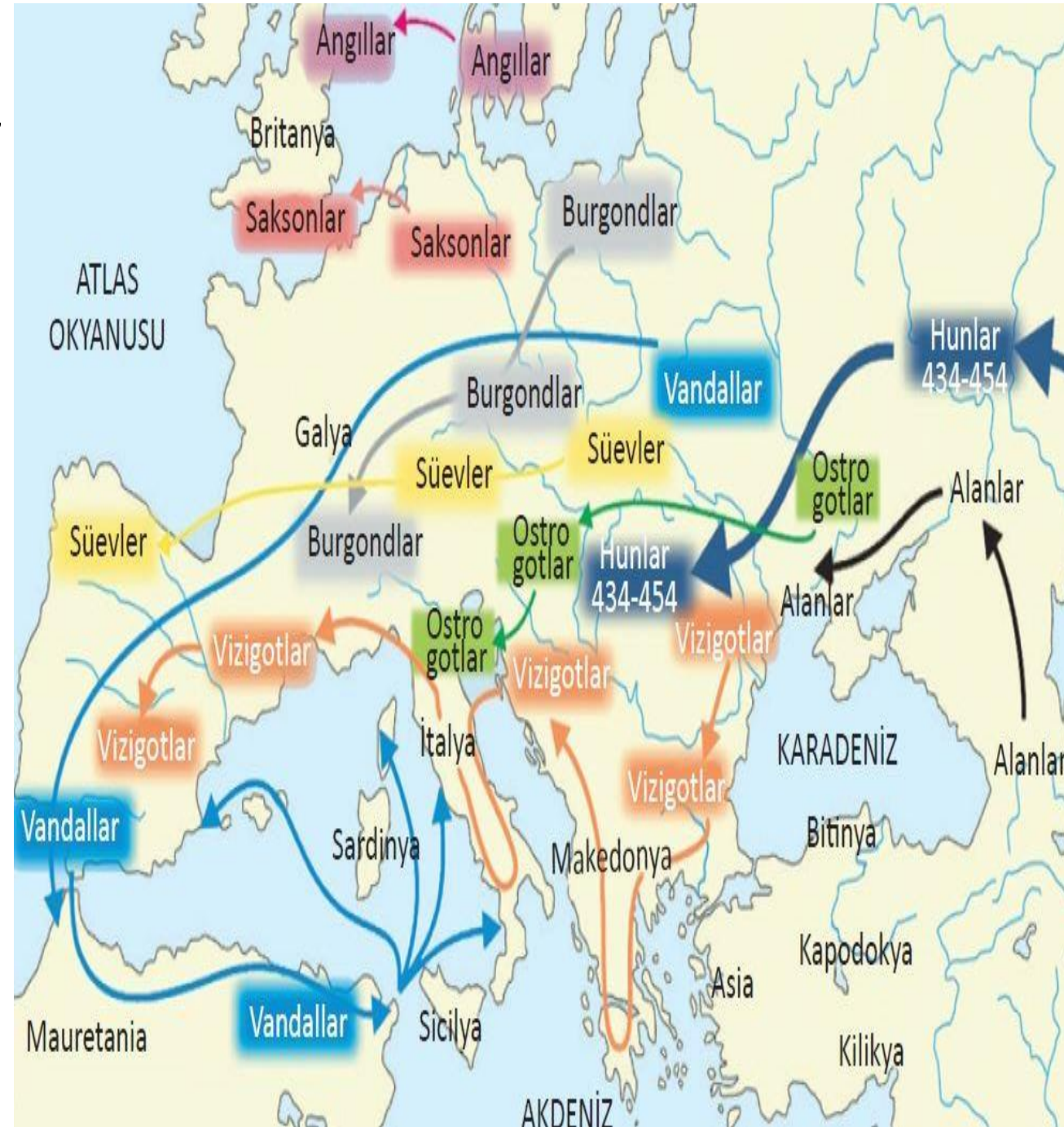

KAVİMLER GÖÇÜ(375)

Çin hakimiyetine girmek istemeyen Hunların, barbar kavimleri iterek Avrupa içlerine doğru yerleşmesidir.

Sonuçları:

- ✓ İlk Çağ bitti, Orta Çağ başladı.
- ✓ Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldı.
- ✓ Avrupa'nın siyasi ve etnik yapısı değişti.
- ✓ Merkezi krallık zayıfladı, feodalite(derebeylik) ortaya çıktı.
- ✓ Barbar kavimler arasında Hristiyanlık yayıldı.
- ✓ Kilise güçlendi skolastik düşünce oluştu.
- ✓ Avrupa Hun Devleti kuruldu.

AVRUPA HUN DEVLETİ(375-469)

- Başkenti: Etzelburg(Budapeşte)
- Kurucusu: **Balamir**.
- Avrupa' da kurulan ilk Türk devletidir.
- Anadolu'ya ilk akınları düzenlediler(**Uldız Dönemi**)

Uldız; Trakya valisine “**güneşin battığı yere kadar her yeri zaptedebilirim**” demiştir.

- En parlak dönem **ATTİLA** dönemidir. Kardeşi **BLEDA** ile birlikte yönetmiştir.
- Bizans ve Batı Roma'ya üstünlük sağlanmış; **Margus** ve **Anatolius** Antlaşmaları ile Bizans vergiye bağlanmıştı.
- Galya ve İtalya seferleri ile Batı Roma hakimiyet altına alınıp vergiye bağlanmıştır.
- Avrupa Attila için “**Tanrının Kırbağı**” unvanını kullanmıştır. Ayrıca Almanların Nibelungen Destanı'nda “**Cesur Kavimlerin Efendisi** ve **Etzel** adı ile geçmektedir.
- Attila'nın ölümü ile yerine geçen oğulları **İLEK**, **DENGİZEK** ve **İRNEK** başarılı olamamış, devlet yıkılma sürecine girmiştir.

I. GÖKTÜRK DEVLETİ(552-630)

- **Türk** adı ile kurulan ilk Türk devleti. **Aşina** boyuna mensuplardır.
- Kurucusu **Bumin Kağan(İl Kağan)**, başkent **Ötüken**dir.
- 552'de Avarlar'ı yıkarak kurulmuştur.
- İkili teşkilatı uygulamışlardır. Doğuyu **Bumin Kağan**, batıyı kardeşi **İstemi Yabgu** yönetmiştir.
- Bumin Kağanı ölümüyle önce **Ko-lo kağan** ardından En parlak dönemi yaşatan **MUKAN KAĞAN** Başa geçmiştir.
- **İstemi Yabgu** İpek Yolu hakimiyeti için Sasanilerle birlik olup **Akhun devletine** son vermiştir. Sasanilere karşı da Bizansla ittifak yapmıştır.
- Bizans'a ilk elçi bu dönemde gönderilmiştir(**MANİACH**)
- **TAPO KAĞAN** Budizmi devlet dini yapmak istemiş halk bu duruma karşı çıkmıştır.
- Çin entrikaları ile devlet ikiye ayrılmış. Ve **MATEM EVRESİ** olarak bilinen 50 yıllık Çin esareti başlamıştır.
- Doğu Göktürkler yıkılırken, Batı Göktürkler Çin hakimiyetine girmiştir. Doğu Göktürklerin yıkılması ile **Türgişler** bağımsız bir devlet haline gelmiştir.

KÜRŞAD İHTİLALİ(639)

Türk Tarihinin **ilk milliyetçi bağımsızlık** mücadelesidir. Kürşad ve 40 arkadaşı Çin Sarayını basıp isyan çıkarmış ancak başarılı olamamıştır. Türkler bağımsızlık mücadelesini **Kutluk Kağan** öncülüğünde kazanmıştır.

Kürşad'ın narasıyla indik Tanrı Dağından
Ruhumuzu kandırdık Orhun'un kaynağından
Bu kaynaktan içenin yürekleri tunç olur
Türk'e kefen biçenin ölümü korkunç olur.

Vaktiyle Bir ATsiz
varmış

II. GÖKTÜRK DEVLETİ(682-744)4

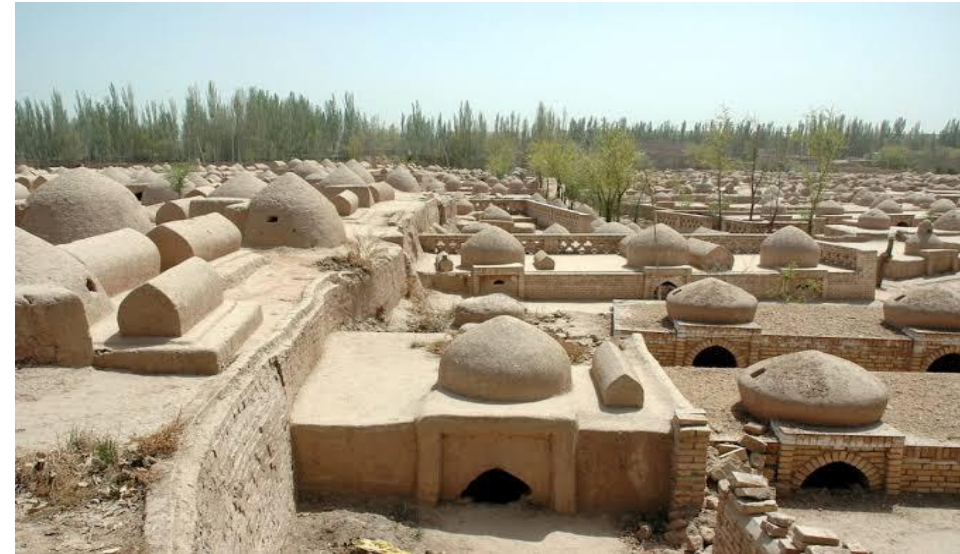
- Kurucusu **KUTLUK KAĞAN/** Başkent **ÖTÜKEN**.
- Türkleri Çin esaretinden kurtardığı için “**İLTERİŞ**” (derleyen,toplayan) unvanı verilmiştir.
- **Tonyukuk** ilk defa bu dönemde “**Apa Tarkan**” sıfatı ile vezirlik görevine başlamıştır. “**Türklerin Bismark’ı**” olarak bilinir.
- **KAPGAN KAĞAN** döneminde Türk birliği çalışmaları devam etmiş Göktürkler genişlemiştir. “**Otuz Boyun Kağanı**” unvanı verilmiştir.
- Kapgan Kağan’ın ölümü üzerine yerine önce **Inel Kağan** geçmiş yetersiz bulununca ardından **BİLGE KAĞAN** getirilmiştir.
- **Bilge Kağan** ülkeyi kardeşi **Kül Tigin** ve vezir **Tonyukuk** ile birlikte yönetmiştir.
- Karluk, Basmil Türklerinin yardımı ile **Uygurlar** son vermiştir.
- Alfabe oluşturan ilk Türk devletidir.
- Ekonomi de parayı kullandılar.
- Türk tarihinde ilk posta teşkilatını kurdular.
- Ergenekon ve Bozkurt destanları vardır.
- 12 Hayvanlı Türk takvimini kullandılar.
- Orhun Kitabeleri bu dönemde yazılmıştır.(Türk adının geçtiği ilk Türkçe yazılı belgelerdir.

UYGURLAR(744-840)

- Kurucusu: **Bilge Kül Tegin**
- Başkent **Karabalsagun(Hakanların Şehri)**
- **Yağlakar** boyuna mensuplardır.
- Arap kaynaklarında “**Dokuz Oğuz**” olarak geçmektedir.
- Şehirlerine “**Balık**” adı verilir.
- En parlak dönem **MOYEN-ÇUR** dönemidir. **Talas Savaşı(751)** bu dönemde yaşanmıştır. **Türgişler** ve **Kırgızlar** hakimiyet altına alınmıştır.
- **BÖGÜ KAĞAN**’ın **MANİ** dini resmi dinleri olmuştur.(Gök Tanrı inancını terketmişlerdir)
- Hükümdarlarına “**Ay Tengri-Kün**” ünvanlarını vermişlerdir.
- Tarımın etkisi ile **yerleşik hayata** geçen ilk Türk devletidir.
- Moğolların Türkleşmesinde etkili oldular.
- **Kırgızlar** son vermiştir. Kansu ve Turfan diye ikiye ayrılmışlardır.
- Kağıt ve matbaayı kullanan ilk Türk devletidir.(hareketli harf, tahta alfabe). Matbaada basılan ilk eserler **Altın Yaruk** ve **Sekiz Yükmek**’tir.

- **Ciltçilik, minyatür, tezhip ve fresk sanatının ilk örneklerini verdiler.**
- **İlk kalıcı mimari örneklerini verdiler.**(saray, tapınak ve kütüphane)
- Tapınaklarına **STUPA** adı verilir. En önemli **HAÇO** Tapınağıdır. Mimari de **Türk Üçgeni** tarzını ortaya koydular.
- Orta oyunu ve Türk tiyatrosunun ilk örneği **MAİTRİSİMİT**'tir.
- Töreyi **yazılı** hale getiren ilk Türk devletidir.
- Kendilerine özgü **Uygur Alfabesi** vardır.(18 harf) **Ulusçu Devlet** anlayışı vardır. **Türeyiş ve Göç Destanları** vardır.
- Karabalgasun, Moyen-Çur, Sine- Uşi, Taryat Yazıtlarını bırakmışlardır.
- Ticari sözleşmelerine **TRAMPA** adı verilir.
- Uygurlarda öğretmene **Bahşi**, ressamalara **Bedizci** denilmiştir.

AVARLAR(APARLAR-JUANLAR)

- *Avrupa'ya göç eden 2. Türk devletidir. (Bayan Han)*
- *Hristiyanlığı seçen ilk Türk devletidir.*
- *Orta Asya'daki hakimiyetlerine 552'de **Göktürkler** son vermiştir.*
- *Hem Asya hem Avrupa'da devlet kurmuşlardır.*
- *Sasanilerle ittifak yapıp **İstanbul'u kuşatan** ilk Türk devletidir.*
- *Slavları Türk kültürü askeri ve siyasi teşkilat yönünden etkilemişlerdir. Avrupa'ya **üzengi** ve **süvari kılıcını** tanıtmışlardır.*
- *Franklar son vermiştir.*

MACARLAR

- *Kurucusu **Arpad Han/ Macaristan'da** kurulmuştur.*
- *Hristiyanlığın **Katolik mezhebini** benimseyip **asimile** olmuşlardır.*
- *Kendilerini **Avrupa Hunlarının mirasçısı** olarak görmüşlerdir.*
- *1870'te **ilk Türkoloji Enstitüsünü** kurmuşlardır.*
- *Balkanların **Almanlaşmasına** engel olmuşlardır.*

BULGARLAR

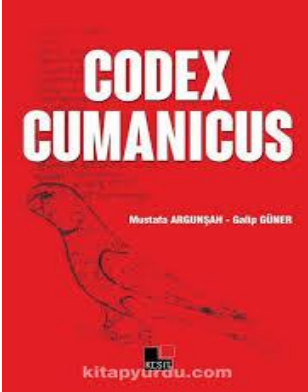
- Kurucusu **Kurbat**/ Karadeniz'in kuzeyinde devlet kurdular.
- Hazar saldırıları ile ikiye ayrıldılar.
- 1. **Tuna Bulgarları: Asparuh** tarafından kurulmuştur. **Kurum Han** döneminde **İstanbul'u** kuşattılar. **Boris Han** döneminde **Hristiyanlığı** seçtiler.
- Han yerine "**ÇAR**" ünvanı kullanmışlardır.(**SİMON**)
- 2. **İtil Bulgarları: Almış Han** döneminde Avrupa'da **islamiyeti seçen ilk Türk devleti** olmuştur.
- Hazar hakimiyetinde kaldıkları için "**İLTEBER**" ünvanını kullanmışlardır
- İbn-i Fadlan'ın "**RIHLE**" adlı eserinde yer almışlardır.

PEÇENEKLER

- Bağımsız devlet kuramamışlardır.
- Bizans ordusunda **paralı askerlik** yapmışlardır.
- **1071 Malazgirt Savaşı'nda** Selçuklu ordusuna geçmiş savaşın kazanılmasında rol oynamışlardır.
- Ruslar'ın güneye inmesine engel olmuşlardır.
- **Çaka Beyliği** ile ittifak yaparak **İstanbul'u** kuşatmışlardır.
- Hristiyanlığı kabul ederek asimile olmuşlardır.
- Devlet işlerini görüştükleri meclise "**Komenton**" adı verilir.

KIPÇAKLAR(KUMANLAR)

- En yakışıklı, güzel ve savaşçı Türk boyudur.
- Ruslarla mücadeleleri “**İgor Destanı**”, Oğuzlar ile mücadeleleri “**Dede Korkut Hikayelerine**” konu olmuştur.
- Eyyubi ve Memlük ordusunun temel unsuru olmuşlardır.
- “**CODEX CUMANICUS**” adlı iki ciltlik sözlükleri vardır. (Venedik San Marco Kütüphanesinde)
- Altın Orda Devletinin temelini attılar.

TÜRGİŞLER

- Orta Asya’da egemenlik kurmuşlardır.
- İlk hükümdarları **Baga Tarkan**’dır.
- Kendi adına “**Yarmak**” adı verilen madeni para bastırmıştır.
- Emevilerle mücadele ederek Orta Asya’da İslamiyetin yayılmasına engel olmuşlardır.(**SULU KAĞAN-Haristan Savaşı**)
- Uygurlardan sonra **yerleşik hayata** geçen **ikinci** Türk devletidir.

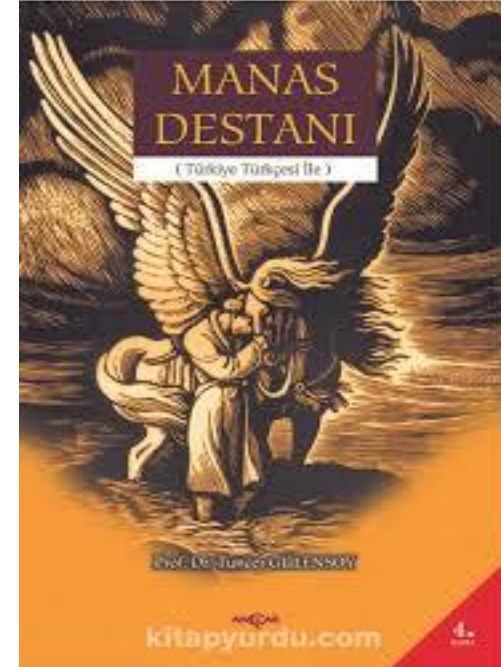

KARLUKLAR

- İslamiyeti seçen ilk Türk topluluğudur.
- Hükümdarları “**ATASAGUN**” unvanını kullanmışlardır.
- Kutluk Devleti’nin yıkılmasında etkili oldular.
- Moğol hakimiyetine giren **ilk Müslüman Türk topluluğudur**.
- Karahanlı devletinin kurulmasında etkili olmuşlardır.
- 751 Talas Savaşı’nda Orta Asya’nın Çin hakimiyetine girmesini engellemek için Müslüman Araplara destek vermişlerdir.

KIRGIZLAR

- Uygur hakimiyetine son vererek devlet kurdular
- Ötüken bölgesinde kurulan son Türk devletidir.
- Moğol hakimiyetine giren **ilk Türk devletidir**.
- **Manas Destanı ve Yenisey Yazıtları** vardır.

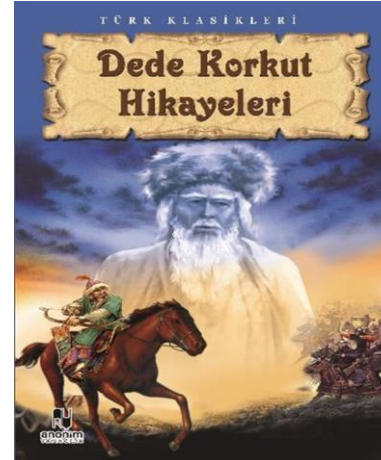

HAZARLAR

- Kafkasya'da kurulmuştur.
- **Museviliği** seçen ilk ve tek Türk devletidir.
- Türk tarihinde **ilk paralı orduyu** kurdular.
- Hz Osman döneminde İslam orduları ile ilk kez mücadele etmiş İslamiyet'in yayılmasına engel olmuşlardır.(**BELENCER SAVAŞI**)
- **PAN HAZARİA(Hazar Barış Çağı)**'nı başlatmışlardır.
- Müslüman yöneticilere "**HAZZ**" denilir.
- Ticarete önem vererek Bulgar ülkesine kadar uzanan **KÜRK YOLU**'nu oluşturmuşlardır.

OĞUZLAR

- Türklerin en kalabalık ve en güçlü boyudur.(24 boy)
- Hristiyanlığı seçen ve Bizans ordusunda paralı askerlik yapan Oğuz Türklerine "**UZ**", İslamiyeti seçenlere ise "**TÜRKMEN**" denilmiştir.
- Kıpçaklarla mücadelelerini anlatan "**DEDE KORKUT HİKAYELERİ**" vardır.
- Selçuklu ve Osmanlı gibi devletlerin kurulmasında etkili olmuşlardır.

SİBİRLER(SABİRLER)

- Türkçe “**sapan- yol deęiřtiren**” anlamına gelmektedir.
- Bugünkü Sibirya’ya adını vermişlerdir.
- Anadolu’ya akınlar yapmışlardır.
- Hazarların temelini oluřturdular.
- Sasanilerle ittifak kurarak Bizans ile m¼cadele etmiřlerdir.

AKHUNLAR(EFTALİT)

- Hindistan’ın kuzeyinde Afganistan’da kurulan Hun devletidir.
- İran’da çıkan **MAZDEK İSYANI**’nı bastırmışlardır.
- Göktürkler İpek Yolu hakimiyeti için Sasanilerle ittifak yaparak bu devlete son vermişlerdir.

BUĞARIK HATUN
(Sibir Türk Kadın Hakanı)

İSLAMİYET ÖNCESİ KÜLTÜR VE MEDENİYET

A) DEVLET YÖNETİMİ

- Oguş - Urug - Bod - Bodun - İl
Aile Sülale Boy Millet Devlet
- Boyların birleşmesi ile devlet kurulur. **Boylar federasyonu(yarı özerk)** ve **federatif devlet** anlayışı hakimdir.

NEDEN ÇOK DEVLET KURDUK?

- ✓ Teşkilatçılık
- ✓ Bağımsızlık
- ✓ Göçebe Yaşam

Devlet hükümdar tarafından töreye uygun olarak yönetilir. Yetkisi **sınırsız** değildir.

Hükümdarın yetkileri

KUT	KÜÇ	ÜLÜŞ
siyasi	askeri	iktisadi

Ünvanları

Sembolleri

Han, Hakan, Kağan	Otağ(Çadır),Taht(Örgin)
Şanyü, Tanhu, Erkin	Sorguç(Kotuz), Yay,
Yabgu, İlteber	Berge(Kamçı),)
İlteriş, İdikut,	Sancak, Kama
Çar/Tuna Bulgarları	Tuğ(Bayrak), Kılıç
Ay Tengri-Kün/Uygurlar	Kür(Kemer
Atasagun(Karluklar)	Nevbet(Davul)
HAP BİLGİ: Şah, Sultan, Padişah, Keykavus, Keyhüsrev, Keykubat gibi Farsça ve Arapça ünvanlar İslam sonrası kullanılmıştır.	HAP BİLGİ: Hutbe okutmak, menşur almak, para bastırmak, hilat, tiraz, asa İslam sonrasında görülmüştür

- Hükümdarlık yetkisinin Tanrı tarafından verildiği inancına **KUT** denilir. Kan yoluyla **babadan oğula** geçer. Egemenlik kaynağı **Tanrısal**dır. Hükümdara bağlılığı artırır.
- Türk Veraset Anlayışına göre” **ÜLKE HANEDANIN ORTAK MALIDIR.”(O-Y-A-K)**
Oğul-Yeğen-Amca-Kardeş
- Kimin tahta çıkacağı belli olmadığından, **veraset kesin değildir. Bu durum taht kavgalarına ve kısa sürede yıkılmalara neden olmuştur.**

➤ Yönetimde **İKİLİ TEŞKİLAT** uygulanmıştır

Doğu

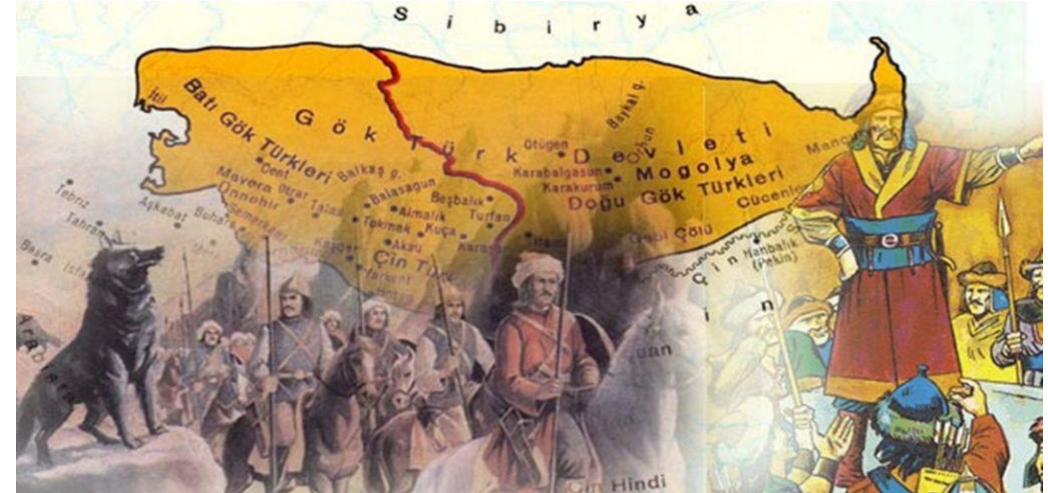
HÜKÜMDAR

Batı

YABGU

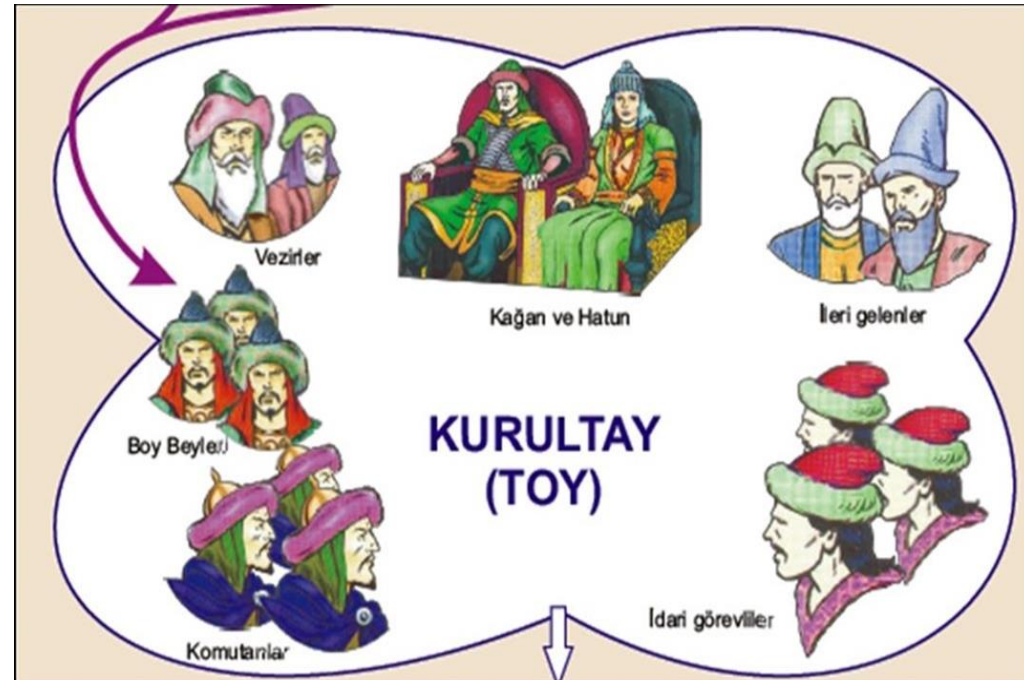
Bu sistemde amaç yönetimi kolaylaştırmak

- ✓ Yabgu iç işlerde serbest, dışta hakana bağlıdır (**özerklik**)
- ✓ Merkezi otorite sarsılabilir.
- ✓ Boylar federasyonu ve İkili teşkilat devletin federatif olduğunun kanıtıdır.

KURULTAY(Kengeş-Toy): Her türlü devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı **meclistir**.

- Son söz **hakana** aittir. **Danışma meclisi** özelliği gösterir.
- Yılda 2 yada 3 kez toplanır.
- **Savaş, barış, sayım, siyasi ekonomik, askeri** konularda ve **kağan seçiminde** görüş bildirebilir.
- Kağan başkanlığında **yüksek mahkeme** görevi yapar.
- **Din adamları** katılmaz.(Teokratik devlet yok)
- **Hakan, Hatun, Yabgu, Boy Beyleri, Hanedan üyeleri** katılır.
- Hakan ve Ayguci sefere gittiğinde **HATUN** devleti yönetir.
- Hatunun elçileri kabul etmesi devleti temsil ettiğinin kanıtıdır.
- Kurultay'a katılan boy beylerine **TOYGUN** denilir. Oturma düzenine **ORUN** denilir.

Diğer Türk Devletlerinde Meclisler

- ✓ **Millet Meclisi/** Tuna Bulgarları
- ✓ **İhtiyarlar Meclisi/** Hazarlar
- ✓ **Seçkinler Meclisi/** Avrupa Hunları
- ✓ **Komenton Meclisi/** Peçenekler
- ✓ **İrade Meclisi/** Kıpçaklar
- ✓ **Nazırlar Meclisi/** Tabgaçlar

HAP BİLGİ: Kurultaya tüm boy beylerinin katılması kısmen de olsa demokratik bir uygulamadır.

- Hatunun elçileri kabul etmesi ve kurultaya katılması siyasi haklarının olduğunu gösterir.

Ayuki: Hükümet

Ayguci-Öge: Vezir

Buyruk: Bakan

Şad: Taşrada görevli hanedan üyesi vali

Ağılıg: Hazine görevlisi

Tudun: Vergi memuru

Alpagu: Subay

Tutuk: Askeri vali

Tilmaç: Tercüman

Yalvaç: Elçi

Yarlıg: Emir

Otaçı-Emçi: Eczacı

Tarkan: Komutan

Apa: Saray görevlisi

Kenetçi: Bilim kurulu

Tigin: Hükümdar oğlu

İnal-ataman: Tigin eğitmeni

Tamgacı-Bitikçi: Dış politika, yazışma işleri

Kün: Halk

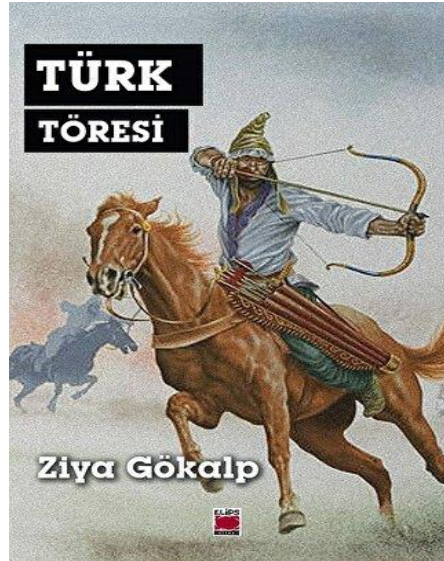
B) HUKUK

Hukukun temeli sözlü kurallardan oluşan **töre** ile belirlenir.

Töreye **hakan** dahi uymak zorundadır.

(**hakanın yetkileri sınırsız değil, hukukun üstünlüğü var**).

- Hukuk işlerine **yargucu** denilen hakimler bakar.
- Törenin **dört** değişmez hükmü vardır.
 - **KÖNİLİK:** Adalet
 - **UZLUK:** Faydalık
 - **TÜZLÜK:** Eşitlik
 - **KİŞİLİK:** İnsanlık

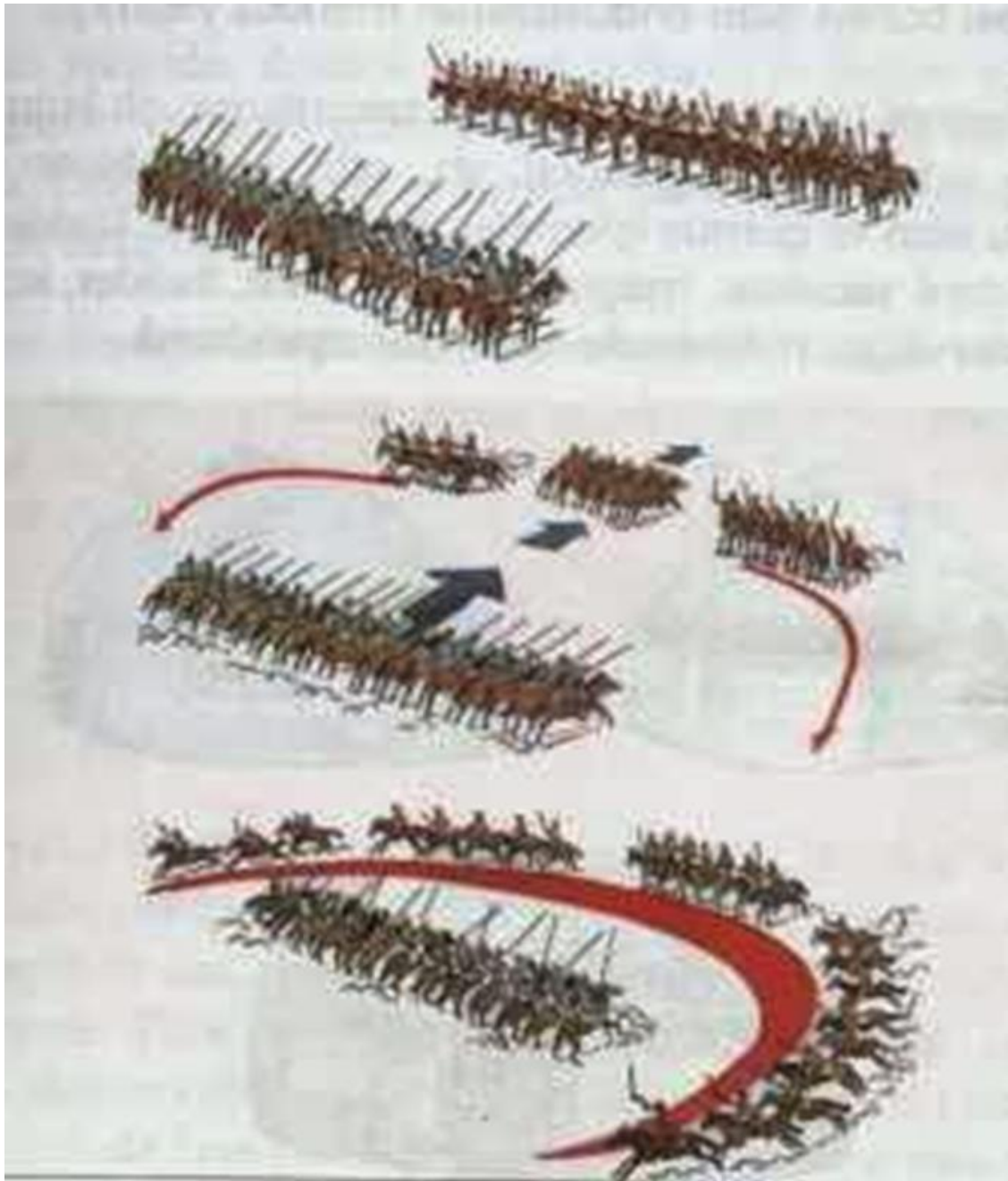
• Törenin kaynakları

1. Kağanın emirleri
 2. Kurultay kararları
 3. Örf adet ve gelenekler
- Töreyle ilk kez yazılı hale getirenler **UYGURLAR**'dır. Bu durumun sebebi yerleşik hayat, özel mülkiyet ve ticaretin gelişmesidir.
 - Göçebe hayattan dolayı uzun hapis cezaları görülmez.

C) ORDU TEŞKILATI

- *Eli silah tutan herkes askerdir. (**Ordu-Millet anlayışı**)*
- **Göçebe** hayatın etkisi ile **savaşçılık** gelişmiştir.
- **İlk düzenli ordu** Asya Hun hükümdarı **Mete Han** döneminde kurulmuştur. Isıklı oku bulmuştur.
- Türk tarihinde ilk paralı **Hazarlarda** görülmüştür.
- **PEÇENEKLER** ve **OĞUZLAR** Bizans ordusunda paralı askerlik yapmışlardır.
- Ordu komutanlarına **böri, tarkan, subaşı** yada **noyan** denilmiştir. Düşmanın durumu hakkında bilgi toplayan “**YELME**” adı verilen keşif askerleri vardır.
- İlk Türk devletlerinin en az değişime uğradığı, en çok etkilediği alan askerliktir.
- Askerlerin hayvan postundan yapılmış başlarına taktığı başlığa “**börk** yada **tolga**” denilir.
- Savaşlarda genellikle **Turan, Hilal, Sahte Ricat ve Kurt Kapanı Taktiği** uygulanmıştır.
- Ordularında **Ok, Yay, Kılıç, Mızrak, Kargı, Süngü** gibi hafif süvari silahlarını kullanmışlardır.
- Mani dininin etkisi ile **UYGURLAR** da savaşçılık özelliği gerilemiştir.

D) TOPLUMSAL YAPI

- İslamiyet öncesi Türklerde halk(**Kün**); Aile(**Oguş**), Sülale(**Urug**), Boy(**Bod**), Millet(**Budun**), Devlet(**İl**) denilen toplumsal yapılanma vardı.
- **Ataerkil toplum** ve **tek eşli evlilik**(monogami) görülmekteydi.
- Toprağın devlet malı sayılması ve göçebe yaşamdan dolayı **sınıf farklılığı** görülmemiştir.
- Halkın yaylak- kışlak kültürü içerisinde yaşadığı çadırlara “**yurt**” denilmiştir.
- Eski Türklerde milli şöenlere “**TOY**” kullanılan müzik aletine “**KOPUZ**” at üstünde oynanan oyunlara ise “**ÇEVGAN**” adı verilmiştir.
- Toylarda dans edilir, at yarışları düzenlenir ve kurbanlar kesilirdir. Her boydan temsilcilerin oturduğu bölüme “**Orun**” adı verilmiştir.
- Düzenlenen bu şenlikler halk arasında sosyal yardım ve dayanışmayı artırmıştır.

Göçebe Yaşamın Özellikleri

- *Olumsuz iklim şartları temel sebebidir.*
- *Tarım gelişmez.*
- *Temel geçim kaynağı daha çok hayvancılıktır.*
- *Özel mülkiyet yoktur, sınıf farklılığı görülmez.*
- *Savaşçı özellik gelişmiştir.*
- *Kalıcı mimari gelişmemiştir. Daha çok taşınabilir sanat eserleri yapılmıştır.*
- *Yazılı kültür pek gelişmemiştir.*
- *Teşkilatçılık gelişmiştir.*
- *Türk tarihinin bütün olarak incelenmesi zorlaşmıştır.*
- *Uzun süreli hapisler yoktur.*

E) EKONOMİK HAYAT

- Göçebe yaşamdan dolayı ekonominin temeli hayvancılığa dayanır.
- Hayvancılığa bağlı olarak dokumacılık gelişmiştir (çadır, halı).
- Madencilik oldukça ilerlemiştir.
- Ticaret daha çok Çin ile yapılmıştır. Uygurlarda yerleşik hayatla beraber ticaret gelişmiştir.
- Ticari çek, senet ve sözleşmeler Uygurlarda görülmüştür. Bu sözleşmelere “**TRAMPA**” denilir.
- Mani dininin etkisi ile tarıma başlayan Uygurlar yerleşik hayata geçmişlerdir.
- İpek Yolu ve Kürk Yolu önemli ticaret yollarıdır.
- **İhraç malları:** Et, deri, canlı hayvan, kösele, dokuma ürünler, hayvansal gıdalar, silah ve madeni eşyalardır.
- **İthal malları:** Tarımsal ürünler, hububat, giyim eşyaları, ipekli kumaşlardır.

⇒ Türk Tarihinde ekonomi de ilk parayı kullanan **Göktürkler**'dir.

- **Yarmak**: Madeni para
- **Çav**: Kağıt para
- **Böz**: Mühürlenmiş kumaş para
- **Kamdu**: Mühürlü para
- **Kuanpo**: Bez para
- **Satir**: Diske benzeyen gümüş para

AY YILDIZLI GÖKTÜRK PARALARI
M.S. 570-600 YILLARI ARASI

F) DİN VE İNANÇ

- En yaygın din anlayışı **Gök Tanrı** inancıdır.
- Tanrıyı şekilsiz tek ve sonsuz olarak kabul ettikleri için putperestlik görülmemiştir.
- Eski türklerde ölen ataların ruhlarının kendilerine koruduğuna inanılmıştır. Bu inanca “**ATALAR KÜLTÜ**” adı verilir.
- Din adamlarına **baksı, kam, şaman** denilmiştir. Din adamları Kurultaya katılamaz.(dine dayalı yönetim yok)
- ✓ **Budizm:** Uygurlar, Türkişler
- ✓ **Musevilik:** Hazarlar
- ✓ **Maniheizm:** Uygurlar
- ✓ **Hristiyanlık:** Avarlar, Macarlar, Tuna Bulgarları, Peçenekler, Kıpçaklar, Avrupa Hunları, Uzlar.
- ✓ **İslamiyet:** Karluklar, Oğuzlar, İtil Bulgarları.

HAP BİLGİ:

- **Şamanizm** bir din olmayıp **büyü** ve **sihre** dayalı bir inanç sistemidir.
- İslamiyet öncesi Türklerde **kümbet** ve **türbe** gibi anıt mezarlar görülmez.

Din ve İnanış İle İlgili Kavramlar

Kurgan: Ölülerin eşyalarla gömüldüğü mezar.

Balbal: Mezar başına dikilen heykeller(mezar taşı)

Ongun: Kutsal kabul edilen nesne veya hayvan.

Uçmağ: Cennet.

Tamu: Cehennem.

Şaman, kam, baksı: Din adamı.

Umay: Tanrıça.

Yuğ: Cenaze töreni.

Yuğ aşı: Cenaze yemeği.

Stupa: Uygurlarda tapınak(Burkan-Pagoda)

Ülgen: Tanrı

Yazuk: Günah

Eşük: Kefen

Yek: Şeytan

Bengütaş: Anıt

HAP BİLGİ: Kurgan, balbal, cennet ve cehennem ve cesetlerin mumyalanması **Ahiret inancı** kanıtıdır.

KURGAN (MEZAR)

G) YAZI-DİL VE EDEBİYAT

- Eski Türklerde yazı Göktürkler ile başlamıştır.

Türklerin Kullandığı Alfabeler

- Göktürk(Milli)
- Uygur(Milli)
- Soğd
- Arap
- Kiril
- Latin

- Eski Türklerde **sözlü edebiyat** gelişmiştir.

Koşuk: Şölenlerde kopuz eşliğinde söylenen şiirler.

Sav: Türk atasözleri

Sagu: Yuğ törenlerinde yakılan ağıt.

Destan: Olağanüstü olayların abartılı şekilde anlatılması.

KİRİL ALFABESİ

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Ее	Ёё	Жж	Зз
a	b	v	g	d	e	jo	ž	z
[a]	[b]	[v]	[g]	[d]	[ye]	[yo]	[ž]	[z]
Ии	Йй	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
i	j	k	l	m	n	o	p	r
[i]	[y]	[k]	[l]	[m]	[n]	[o]	[p]	[r]
Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ
s	t	u	f	x	c	č	š	šč
[s]	[t]	[u]	[f]	[x]	[ts]	[tç]	[š]	[ç]
Ъъ	Ыы	Ьь	Ээ	Юю	Яя			
silent	y	silent	è	ju	ja			
	[wɨ]		[e]	[yu]	[ya]			

Türklere Ait Önemli Destanlar

- ✓ **Alp Er Tunga Destanı:** İranlılar ile İskitlerin mücadelesini anlatır.
- ✓ **Şu Destanı:** İskitlerin Büyük İskender ile mücadelesini anlatır.
- ✓ **Oğuz Kağan Destanı:** Asya Hunlarına aittir. Oğuz Kağan'ın Mete Han olduğu kabul ediliyor.
- ✓ **Ergenekon Destanı:** Göktürklerle aittir. Türklerin dağı ve madeni nasıl erittiğinden bahsedilir.
- ✓ **Bozkurt Destanı:** Dişi bir kurdun Göktürkleri kurtarması anlatılır.
- ✓ **Türeyiş Destanı:** Uygurlara ait olup kurttan türeyişi anlatır.
- ✓ **Göç Destanı:** Uygurların yaptığı göç hareketleri anlatılır.
- ✓ **Manas Destanı:** Kırgızlara aittir. Dünyanın en uzun destanıdır. Manas adlı bir kahramanı anlatır.
- ✓ **Dede Korkut Hikayeleri:** Oğuzların Kıpçaklarla(Kumanlar) mücadelesini anlatır.

HAP BİLGİ:

Şehname, Gılgamış, İgor, Şinto, İlyeda ve Nibelungen gibi destanlar Türk destanı **değildir**. Sakın tuzağa düşme.

- **Yazılı edebiyat örnekleri;**

1. **Göktürkler:** Orhun Kitabeleri
Bugut Yazıtları

2. **Uygurlar:** Karabalgasun/Şine-
Usi/Moyen-Çur/Taryat/Suci Yazıtları

3. **Kırgızlar:** Yenisey Yazıtları;

Orhun Abideleri

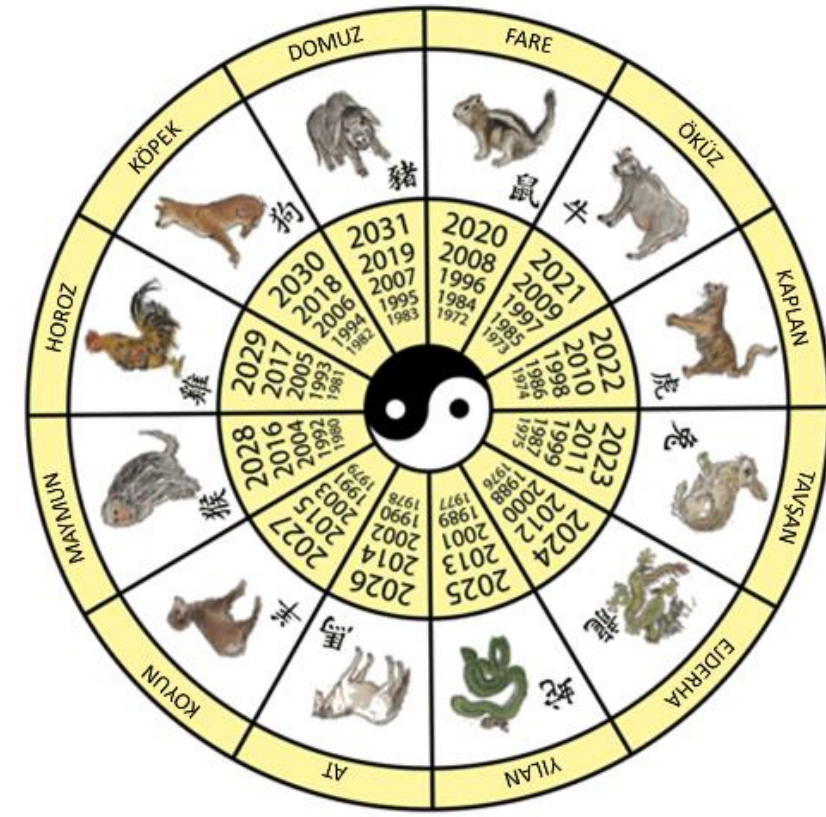

Orhun Kitabeleri'nin özellikleri

- ✓ Türk Tarihinin **Türkçe** yazılmış ilk yazılı belgesidir.
- ✓ **Türk** adının geçtiği ilk **Türkçe** belgedir.
- ✓ **Siyasetname** özelliği vardır.
- ✓ Üç tarafı **Türkçe**, bir tarafı **Çince** yazılmıştır.
- ✓ Kitabeler **Bilge Kağan, Kül Tigin, Vezir Tonyukuk** adına dikilmiştir.
- ✓ Yazarı **Yolluk Tigin** ve **Vezir Tonyukuk**'tur (ilk Türk tarihçisi kabul edilir)
- ✓ İlk kez İsveçli **Johan Van Strahlenberg** tarafından bulunmuştur.
- ✓ Danimarkalı **Wilhelm Thomsen** tarafından okunmuştur.
- ✓ İlk çevrilen kelime **Tengri**dir.
- ✓ Kitabelerde kağan halkına hesap verir. Çine karşı yapılan bağımsızlık mücadelesi anlatılır. Ayrıca Türk kültürü ve yasalarından bahsedilmiştir.
- ✓ **Cüveyni** "**Tarih-i Cihan-Güşa**" adlı eserinde Orhun kitabelerinden bahsetmiştir.
- ✓ Türkiye'de bu kitabeleri tanıtan kişi **Necip ASIM**'dir.

H) BİLİM VE SANAT

- Eski Türklerde astronomi ve tıp gelişmiştir.
- “12 Hayvanlı Türk Takvimi” ve “Mumyacılık” astronomi ve tıpta ilerlediklerinin kanıtıdır.
- Türk Tarihinde ilk **kütüphane** ve **örgün eğitim** Uygurlarda görülür.
- Göçebe hayatın etkisi sanat daha çok taşınabilir eserlerden oluşmuştur.
- Uygurların yerleşik hayata geçmesiyle **ilk kalıcı mimari** örneklerle birlikte; **fresko**, **minyatür** ve **heykel** gelişmiştir.
- Uygurlarda tapınak mimarisi mani dininin etkisi ile gelişmiştir.(Stupa/Haço Tapınağı)
- Günlük eşyalar, kılıç, kalkan, kemer tokaları, çadırlar hayvan figürleri ile süslenmiştir.Bu sanata “**Hayvan Üslubu**” adı verilir.

- **Kopuz** en bilinen müzik aletidir. Ayrıca **kudüm(bas davul)**, **obua(zurna)**, **çevgan(çingiraklı asa)**, **kithara(telli çalgı)**, **timpani(davul)**, **köpürge(davul)** diğer müzik aletleridir.
- Kopuzla çalınan melodiye **Küg**, besteye de **Ir** denilmiştir.
- İslamiyet Öncesi Türklerde **“Aprın-Çur Tigin”** adı bilinen ilk Türk şairidir.
- **Irıg Bitiğ**, adlı fal kitabı Uygurlara aittir.

